

2. Міщенко В. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору [Текст] / В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник НБУ. — 2011. — № 1. — С. 4—9.

3. Колодій О. А. Вдосконалення корпоративного управління банку як елемента державного регулювання / О. Колодій // Регіональна економіка. — 2007. — № 4. — С. 140—145.

4. Устінова О. В. Обґрунтування корпоративної стратегії комерційних банків / О. Устінова // Вісник Донецького університету економіки та права. — 2010. — № 1. — С. 176—178.

5. Костюк О. М. Корпоративне управління у банках в умовах фінансової кризи: визначення пріоритетних напрямів розвитку [Текст] / О. Костюк // The Economic Messenger of the NMU. — 2009. — № 1. — С. 107—114.

Стаття надійшла до редакції: 17.01. 2011 р.

УДК 336.774.3

Т. П. Остапишин, канд. екон. наук, доц.,
доцент кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

Н. А. Островська, аспірант кафедри
банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»,
начальник управління кредитування
БАТ КБ «Глобус», м. Київ

КРЕДИТНИЙ МОНИТОРИНГ: ВРАХУВАННЯ ФАКТОРУ КРИЗИ

АНОТАЦІЯ. Досліджено причини неплатежів за кредитними договорами. Систематизовано фактори платоспроможності позичальника за кредитними договорами. Удосконалено систему кредитного моніторингу банку в умовах кризи. Запропоновано використання матричних моделей для оцінки ризику неповернення кредиту на основі диференціації аналізу його кредитної історії.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: кредитний моніторинг, виконання зобов'язань за кредитними договорами, статистика за кредитними договорами, кредитний договір, кредитна історія.

АННОТАЦИЯ. Исследованы причины неплатежей по кредитным договорам. Систематизированы факторы платежеспособности заемщика по кредитным договорам. Усовершенствована система кредитного мониторинга банка в условиях кризиса. Предложено использование матричных моделей для оценки риска невозврата кредита на основе дифференциации анализа его кредитной истории.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: кредитный мониторинг, выполнение обязательств по кредитным договорам, статистика по кредитным договорам, кредитный договор, кредитная история.

ABSTRACT. *The reasons of defaults on credit agreements. Systematized factors borrower under the credit agreements. The system of credit monitoring bank in the crisis. The use of matrix models to assess risk of non-credit based on the differentiation analysis of its credit history.*

KEY WORDS: credit monitoring, obligations under credit agreements, statistics on credit agreements, credit agreement, credit history.

Після довгої перерви в українській економіці знову виникла загроза неплатежів, як одного з найнебезпечніших феноменів кризи, що є стандартною відповіддю на скорочення попиту. Вже на початку 2009 року почали мати місце затримки, як за бюджетними розрахунками, так і в реальному секторі економіки. Проблема неплатежів набуває все більш негативних тенденцій і досягає такого рівня, при якому її вже не помічати не можливо.

У цих умовах посилюється значення кредитного моніторингу, метою якого є відстеження зміни кредитоспроможності позичальника і визначення необхідних дій у разі виникнення проблем. Ключовим моментом є підтримання тісних контактів з клієнтом для отримання оперативної інформації та її своєчасного аналізу. Крім того, відповідно до вимог НБУ оцінка кредитного ризику за кожним наданим кредитом повинна проводитися банком на постійній основі, відповідно до результатів оцінки проводиться корегування і розрахунок резерву на покриття можливих втрат за кредитними операціями.

Роль та місце кредитного моніторингу в кредитній політиці банку є актуальною проблемою сьогодення. Так, на думку А. Ібрагімової, якісне проведення, всіх без винятку, процедур кредитного процесу є єдиним і найефективнішим способом забезпечення його прибутковості та зниження ризику кредитних операцій [1]. Важливу роль кредитному моніторингу в процесі оцінки та контролю кредитного портфеля надає М. В. Нестеренко [2]. У той же час, А. В. Череп розглядає кредитний моніторинг як частину стратегії поліпшення якості управління кредитними ризиками, що в свою чергу є передумовою підвищення ефективності банківської діяльності та конкурентоздатності банку [3].

Проте, проблема актуальності та особливостей кредитного моніторингу в умовах кризи є недослідженою в сучасній українській економічній думці.

Загальновідомо, що запорукою стійкості будь-якого банку є ґрунтовна клієнтська база із стабільними фінансовими потоками, обслуговування яких на основі стандартного набору банківських послуг забезпечує достатній прибуток. Взаємини банку і клієнта повинні вибудовуватися на новому якісному рівні. Сучасні інфор-

маційні системи управління банком повинні дозволяти формувати деталізовану базу даних щодо кожного клієнта. Ця база даних буде основою для аналізу фінансової поведінки і для прийняття рішень у роздрібному банківському бізнесі. Крім того, це робить можливим формування внутрішньобанківського «інвентаризаційного менеджменту фінансових послуг» і дозволить проводити безперервний маркетинг зв'язків з клієнтами.

Для банківських установ не має значення, з якої причини їм не повертають кредит — через світову кризу або нерозвиненість ринкових механізмів і правової системи. Слід зазначити, що сам факт неповернення кредиту і відхилення від умов кредитного договору, звичайно, свідчать про ненадійність клієнта. Але в умовах кризи доволі часто проблеми з кредитами виникають у разі великих фінансових втрат позичальника. Разом з тим зобов'язання можуть бути не виконані позичальником як з об'єктивних причин (незалежно від волі і свідомості сторін), так і з суб'єктивних (з вини суб'єктів цивільно-правових відносин).

У першому випадку (об'єктивні причини) відповідно до чинного законодавства сторона угоди, що не виконала зобов'язання не несе цивільно-правової відповідальності. Згідно Цивільного кодексу України об'єктивними причинами (так званими обставинами непереборної сили) є надзвичайні і невідворотні за даних умов обставини, такі як: стихійні лиха; рішення вищих державних органів (заборона імпорту або експорту, введення валютних обмежень та ін.); страйки, війни, революції [4]. У другому випадку (суб'єктивні причини) обставини відбуваються з вини суб'єктів укладеної цивільно-правової угоди. При цьому суб'єктивні причини неповернення кредиту можуть виникнути як з вини самого позичальника (невміла підприємницька діяльність, небажання розплачуватися за кредитом), так і з вини партнерів позичальника (банкрутство дебіторів).

Кредитний договір є цивільно-правовим договором, однак, у практичній діяльності банку питання аналізу та контролю за його виконанням вирішуються слабо або не вирішуються взагалі. Практично не приділяється належна увага аналізу договірної статистики. При формуванні резервів за кредитними операціями банк зобов'язаний виконувати вимоги НБУ і класифікувати останні залежно від якості обслуговування боргу без урахування об'єктивних чи суб'єктивних причин, що впливають цю якість. Проте для формування банком власних кредитних історій при реалізації клієнтського підходу виявлення істотних причин нена належного виконання договору позичальником має важливе значення і може згодом враховуватися при формуванні ціни кредиту.

Наявність прибутку (незважаючи на високу інформативність цього показника) не є гарантією платоспроможності і стійкості прибуткових підприємств. Це пов'язано з тим, що, характеризуючи досягнутий кінцевий результат ділового процесу, прибуток не відображає динаміки цього процесу, в той час як принципово важливий саме характер руху до даного результату. Прогноз поведінки позичальників у випадку кризи та економічного спаду є проблематичним.

Аналізуючи проблему оцінки надійності позичальників клієнтів, слід враховувати, що в стабільних умовах і на стабільному ринку завжди є можливість визначити чинники, що впливають на результати діяльності підприємств. В умовах же нестабільної економіки основний недолік традиційних критеріїв оцінки ризиків полягає в тому, що ця оцінка заснована на екстраполяції минулих або нинішніх тенденцій. При формуванні рейтингів і кредитної історії необхідно застосовувати, на наш погляд, диференційований підхід до самого факту невиконання зобов'язань позичальником. У випадках, коли кредит погашається вчасно і в повному обсязі, кредитна історія буде бездоганною. Цілком очевидно, що будь-яке виконання зобов'язань, відмінне від умов кредитного договору буде накладати певний відбиток на кредитну історію. Тому необхідно ідентифікувати та аналізувати причини, у зв'язку з якими виникли ці відхилення.

Основними факторами, що визначають здатність позичальника своєчасно погасити зобов'язання є:

- виробничі (збій у виробничому процесі може спричинити необхідність значних додаткових витрат);
- цінові та курсові (підвищення цін на сировину і зниження цін на продукцію, а також коливання курсу валют у разі залучення кредитів у валюті викликають додаткові фінансові втрати);
- неліквідність і недостатність забезпечення (у разі реалізації застави його реалізація може затягтися, ціна продажу виявитися значно нижче очікуваної, додаткові витрати на судові витрати, пені та відсотки);
- дефолти та недисциплінованість дебіторів і кредиторів при здійсненні розрахунків.

Перелік факторів ризику можна продовжити і всі вони вимагають оцінки, планування, контролю.

Позитивна оцінка кредитної історії при сумлінному виконанні позичальником істотних умов раніше укладених договорів, а також її негативна оцінка в разі відхилень, видається дещо застарілою і спрощеною. Кредитна історія повинна не тільки відобража-

ти всі нюанси виконання (і відхилень від норми) кредитних зобов'язань, але і виявляти й аналізувати фактори, які служать індикаторами кредитного ризику. Це, в свою чергу, дозволить накопичувати статистику неповернення кредитів і в майбутньому прогнозувати ймовірність виникнення труднощів у позичальника.

У даний час проблема агрегування статистики неповернень у розрізі рейтингових груп є актуальною не тільки для України, але і для багатьох розвинених країн. Сама ідея формування єдиної української бази даних щодо неповернення за банківськими кредитами є поки що нереалізованою. Причинами цього є: відсутність єдиних централізованих джерел інформації (кредитних бюро); небажання банків розкривати дані щодо неповернення за власним кредитним портфелем. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне поглиблення в рамках кредитного моніторингу аналізу виконання договірних зобов'язань та зокрема, аналізу причин їх невиконання в розрізі кожного клієнта.

Таблиця 1

ТАБЛИЦЯ ДАНИХ ПРО ЯКІСТЬ ОБСЛУГОВУВАННЯ БОРГУ

	Позичальники			
	Позичальник А	Позичальник Б	...	Позичальник R
Об'єктивні причини	A_{11}	A_{12}	...	A_{1r}
	A_{21}	A_{22}	...	A_{2r}
	...	...	...	...
	A_{k1}	A_{k2}	...	A_{kr}
Суб'єктивні причини (вина партнерів позичальника)	$A_{(k+1)1}$	$A_{(k+1)2}$	...	$A_{(k+1)r}$
	$A_{(k+2)1}$	$A_{(k+2)2}$	...	$A_{(k+2)r}$
	...	...	...	...
	A_{L1}	A_{L2}	...	A_{Lr}
Суб'єктивні причини (вина самого позичальника X)	$A_{(L+1)1}$	$A_{(L+1)2}$	...	$A_{(L+1)r}$
	$A_{(L+2)1}$	$A_{(L+2)2}$	...	$A_{(L+2)r}$
	...	...	...	...
	A_{m1}	A_{m2}	...	A_{mr}

Для аналізу причин невиконання кредитного договору пропонується використання матричних моделей [5]. У якості вихід-

ної умови приймемо припущення про те, що банк кредитує певну кінцеву кількість юридичних осіб, які більш-менш постійно звертаються за кредитними ресурсами. Припустимо, банк співпрацює з r клієнтами-позичальниками, якими своєчасно не були виконані зобов'язання за кредитними договорами частково або повністю. При аналізі виявлено k об'єктивних, l суб'єктивних причин (з вини партнера позичальника) та m суб'єктивних причин (вина самого позичальника). Отримані дані необхідно систематизувати в наступну табл. 1.

На основі даних табл. 1 будується матриця неповернених кредитів $A = (a_{ij})$, де a_{ij} — кількість невиконаних (не своєчасно виконаних) кредитних зобов'язань по i -й причині j -м позичальником,

$$i = \overline{1, k+1+m}, \quad j = \overline{1, m}. \tag{1}$$

При здійсненні більш глибокого фінансового аналізу неповернення (несвоєчасного повернення) кредитів можна визначити збитки від виконання зобов'язань за кредитним договором. Дані аналізу необхідно згрупувати в табл. 2.

Таблиця 2

ТАБЛИЦЯ ФІНАНСОВИХ ВТРАТ БАНКУ В РОЗРІЗІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ

	Позичальники			
	Позичальник А	Позичальник Б	...	Позичальник R
Об'єктивні причини	B_{11}	B_{12}	...	B_{1r}
	B_{21}	B_{22}	...	B_{2r}
	...	...	...	...
	B_{k1}	B_{k2}	...	B_{kr}
Суб'єктивні причини (вина партнерів позичальника)	$B_{(k+1)1}$	$B_{(k+1)2}$	...	$B_{(k+1)r}$
	$B_{(k+2)1}$	$B_{(k+2)2}$	...	$B_{(k+2)r}$
	...	...	...	...
	B_{L1}	B_{L2}	...	B_{Lr}
Суб'єктивні причини (вина самого позичальника X)	$B_{(L+1)1}$	$B_{(L+1)2}$	...	$B_{(L+1)r}$
	$B_{(L+2)1}$	$B_{(L+2)2}$	...	$B_{(L+2)r}$
	...	...	...	...
	B_{m1}	B_{m2}	...	B_{mr}

Отримані дані дозволяють сформувати матрицю $B = (b_{ij})$, де b_{ij} — кількість втрат, що зазнав банк у зв'язку з неповерненням (несвоєчасним поверненням) кредитів через невиконання a_{ij} кредитних договорів,

$$i = \overline{1, k+l+m}, j = \overline{1, r}. \quad (2)$$

На основі матриць A та B можна побудувати матрицю $C = (c_{ij})$, де

$$C_{ij} = \begin{cases} \frac{b_{ij}}{a_{ij}}, a_{ij} \neq 0 \\ 0, a_{ij} = 0 \end{cases} \quad \text{— середні фінансові втрати від невиконання}$$

кредитних договорів з i -ї причини j -м позичальником. Для кожного позичальника можна розрахувати узагальнений показник надійності:

$$K_j = \sum_{i=1}^{k+l+m} a_i \left| \frac{c_i^n - c_{ij}}{c_i^n} \right|, \quad (3)$$

де K_j — значення узагальненого критерію надійності позичальника j ;

$C_i^n = \max_{1 \leq j \leq r} C_{ij}$ — найгірше значення i -го критерію (причини) з усіх позичальників, що розглядаються;

a_i — ваговий коефіцієнт i -го критерію (причини).

Позичальник j буде рахуватися тим більш надійним, чим більше в нього буде відхилення фактичного значення від найгіршого показника з тих, що розглядаються, з врахуванням вагових коефіцієнтів; тобто чим більше значення узагальненого критерію K_j — тим краще.

Одночасно з узагальненим показником, для оцінки надійності позичальника можна використовувати й інші, такі як:

$b_j = \sum_{i=1}^{k+l+m} b_{ij}$ — загальна сума втрат від непогашених (несвоєчасно погашених) j -м позичальником кредитних зобов'язань;

$a_j = \sum_{i=1}^{k+l+m} a_{ij}$ — загальна кількість непогашених (несвоєчасно погашених) j -м позичальником кредитних зобов'язань;

$C_j = \frac{b_j}{-j}$ — середній розмір втрат на одне непогашене (несвоєчасно погашене) кредитне зобов'язання;

$b_j = \sum_{i=1}^r b_{ij}$ — загальна сума втрат з i -причини;

$a_j = \sum_{i=1}^r a_{ij}$ — загальна кількість невиконаних (несвоєчасно виконаних) з i -причини зобов'язань;

$C_i = \frac{b_i}{a_i}$ — середній розмір втрат на один кредитний договір, не виконаний з i -ї причини.

Для аналізу причин невиконання (невчасного виконання) кредитних зобов'язань, результати можна представити у вигляді табл. 3.

Таблиця 3

АНАЛІЗ ПРИЧИН НЕВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ

	Позичальники			
	Позичальник А	Позичальник Б	...	Позичальник R
Причини не-виконання кредитних зобов'язань позичальниками	b_j^A	b_j^B	...	b_j^N
	a_j^A	a_j^B	...	a_j^N
	c_j^A	c_j^B	...	c_j^N
	b_i^A	b_i^B	...	b_i^A
	b_i^A	b_i^B	...	a_i^A
	b_i^A	b_i^B	...	c_i^A

При аналізі відповідних показників матриці, кредитні працівники мають уявлення про надійність і перспективність роботи з позичальниками. При систематичному аналізі розглянутих вище показників, є можливість будувати динамічні ряди цих показників, що дозволить відзначити тенденції відносно того чи іншого позичальника. Аналіз збитків за минулими кредитами дозволить з'ясувати, яка кількість кредитів потрапила в проблемний список, яка їх кількість була списана. Списані кредити можна розсортувати за величиною збитку та іншими критеріями.

Перевага даної моделі полягає в простоті і ясності числового відображення у вигляді класів комплексних показників, можливості надавати релевантні дані у зрозумілому для працівника банку форматі, що дозволить забезпечити високу інформативність і об'єктивність.

На основі запропонованих методів банк може проводити диференційовану та гнучку політику відносно позичальників. Впровадження даного методу також дозволить:

- налагодити якісне інформаційно-аналітичне забезпечення кредитування;
- установлювати кредитний рейтинг позичальника апріорі, тобто до укладення угоди та постійно його коригувати;
- робити прогнози потреб окремих клієнтів і їх груп;
- упорядкувати та спростити документацію, оскільки залежно від ступеня ризику буде визначатися обсяг і глибина обробки документів клієнта;
- розширити повноваження менеджерів, які працюють безпосередньо з клієнтами при скороченні кількості узгоджень і прискоренні процесу прийняття рішення;
- забезпечити високу дисципліну виконання та контролю;
- формувати обґрунтовану угоду про надання кредиту за ціною, що відрегульована з урахуванням ризику.

На основі вищенаведеної моделі аналізу кредитних збитків можна розробляти рейтингові оцінки, виділяти індикатори, вплив яких призводить до актуалізації внутрішніх ланцюжків ризику. У цілому ж, аналіз внутрішньобанківських операцій, контактів і потоків коштів у межах сегментів, що не містять елементів конфіденційності, дозволить виявити ринкові настрої власного клієнтського сегмента.

У цьому зв'язку доречно навести вислів відомого швейцарського банкіра Х.-У. Деріга: «Краща і продумана інформація скорочує число проблем і дає можливість прийняття рішень для клієнтів і банку. Краща і стандартизована інформація про клієнтів — засіб обмеження ризику і складова частина сучасного управління ризиком. Краща та реалізована інформація веде до більш надійної інтерпретації й — у поєднанні з інтуїцією і досвідом — до надійнішого прогнозування майбутнього в нестабільних умовах. Краща і спеціалізована інформація — вирішальна додаткова перевага для клієнтів, особливо якщо вона володіє власною стратегічною цінністю» [6].

Орієнтована на майбутнє оцінка клієнта має додаткові суттєві переваги, оскільки продумана систематика та змістовні, прозорі індикатори раннього розпізнавання в рамках системи кредитних рейтингів, орієнтованих на клієнта, стимулюють останнього більш уважно ставитися до власної платоспроможності. Вивчення банком необхідних індикаторів припускає можливість їх отримання від клієнтів, що забезпечується взаємним обміном ін-

формацією між банком і клієнтом. Формування бази даних про клієнтів є важливою передумовою для розвитку такого важливого напрямку банківських послуг, як фінансове консультування, хоча традиційний кредит як і раніше залишиться базовою формою відносин з клієнтом.

Висновки

Фінансова криза, що досягла української економіки в 2009 році, призвела до кризи неплатежів за раніше виданими кредитами. При цьому, це стосується усіх клієнтів, незалежно від їх статусу та розміру кредиту. Відповідно, в таких умовах особливу роль набуває механізм раннього попередження ризику неповернення кредиту.

Запропонована в роботі модель оцінки збитків від неповернення кредитів на основі диференційованого аналізу кредитної історії позичальників дозволяють банку самостійно визначати кредитні рейтинги та відповідним чином змінювати вартість кредиту для кожного позичальника. Крім того, модель дозволяє формувати не тільки кредитний портфель, але й вибудовувати власну філософію кредитування, що надає банку додаткові кредитні переваги на сучасному ринку банківських послуг.

Література

1. *Ібраимова А.* Управление кредитным риском коммерческого банка в современных условиях [Электронный ресурс] / А. Ибраимова // Культура народов Причерноморья. — 2007. — № 97. — С. 43—46.
2. *Нестеренко М. В.* Облік і аналіз кредитних операцій. / М. В. Нестеренко, О. Ф. Андросова // Економічний простір: Збірник наукових праць. — 2009. — № 23/2. — 172—178 с.
3. *Череп А. В.* Управління кредитними ризиками як фактор підвищення ефективності банківської діяльності / А. В. Череп, А. М. Нищенко // Економічний простір: Збірник наукових праць. — 2009. — № 23/2. — С. 44—49.
4. Цивільний кодекс України: Офіційний текст. — К. : Кондор, 2003. — 400 с.
5. *Кузин Б. И.* Методы и модели управления фирмой. / Б. И. Кузин, В. Н. Юрьев, Г. М. Шахдинаров. — СПб.: Питер, 2001. — 384 с.
6. *Дёриг Х.-У.* Универсальный банк — банк будущего. Финансовая стратегия на рубеже века: Пер. с нем. / Х.-У. Дёринг. — М.: Междунар. отношения, 2001. — 384 с.

Стаття надійшла до редакції 15.01. 2011 р.